

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ**ΑΡΤΕΜΙΣ ΠΑΠΑΗΛΙΑ¹****«Τα δώρα»****Μάνος Κοντολέων****Εικονογράφηση: Ιφιγένεια Καμπέρη****Εκδόσεις: Πατάκη 2024****Για παιδιά 4+**

Ο Μάνος Κοντολέων συνιστά μία από τις πιο διακριτές και δημιουργικές παρουσίες στη νεοελληνική λογοτεχνία. Αν και πολλοί τον γνωρίζουν από το πλούσιο έργο του στο παιδικό και εφηβικό βιβλίο, το εύρος της συγγραφικής του δράσης απευθύνεται και σε ενήλικα ακροατήρια. Με γλώσσα καίρια, γεμάτη ευαισθησία και λιτότητα, αποφεύγει κάθε ίχνος διδακτισμού και επικεντρώνεται στα βαθύτερα στρώματα της ανθρώπινης ψυχής. Δεν είναι τυχαίο πως αυτή η ουσιαστική ιδιαιτερότητα εκφράζεται τόσο χαρακτηριστικά στο νέο του εικονογραφημένο βιβλίο, *Τα δώρα* (εκδόσεις Πατάκη, 2024). Στις σελίδες του, ο χαμηλόφωνος λυρισμός της γραφής του παντρεύεται με την εκφραστικότητα της εικονογράφησης της Ιφιγένειας Καμπέρη, διαμορφώνοντας μια εμπειρία που δεν περιορίζεται στους μικρούς αναγνώστες, αλλά ανοίγεται και στο ενήλικο κοινό.

Παρ' ότι το βιβλίο *Τα δώρα* κατατάσσεται τυπικά στην παιδική λογοτεχνία, υπερβαίνει τους συνηθισμένους περιορισμούς της ηλικιακής στόχευσης, καθιστώντας το ένα έργο δι-ηλικιακό ("cross-over"). Τα ζητήματα που πραγματεύεται αφορούν την ανθρώπινη υπόσταση σε κάθε ηλικία: τη μοναξιά που γεννιέται, όταν δεν βρίσκεις συνοδοιπόρο στα όνειρά σου, τη μελαγχολία της απώλειας, αλλά και την ανάγκη να βρεις εσωτερική δύναμη σε δύσκολες στιγμές. Παρ' ότι απευθύνεται σε παιδιά και χρησιμοποιεί γλωσσικά εργαλεία φιλικά προς την παιδική ηλικία, το βιβλίο δεν στερείται σε επίπεδο νοηματικού πλούτου και συναισθηματικής εμβάθυνσης, επιβεβαιώνοντας ότι η παιδική λογοτεχνία μπορεί —και οφείλει— να διαχειρίζεται θέματα βαθιά και πολυεπίπεδα, χωρίς να υποτιμά την ωριμότητα των αναγνωστών της.

Το βιβλίο κυκλοφόρησε σε μια περίοδο (2024), όπου η ελληνική παιδική λογοτεχνία αναζητά νέους τρόπους να προσεγγίσει θέματα που άλλοτε θεωρούνταν «δύσκολα» ή «βαριά» για παιδιά —από την ασθένεια και την απώλεια, μέχρι την εσωτερική πάλη με τους φόβους. Ο Κοντολέων, ανήκοντας σε εκείνη τη γενιά δημιουργών που δεν φοβάται να μιλήσει στα παιδιά για τον θάνατο και την αρρώστια, χειρίζεται το θέμα με ήπια διακριτικότητα και τρυφερότητα. Ο κεντρικός ήρωας, ο Μάρκος, είναι ένα μοναχοπαιδί, έντεκα ετών, το οποίο νιώθει ότι η ζωή, του στερεί την

---

¹ Η Δρ. Άρτεμις Παπαηλία είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια και εντεταλμένη διδάσκουσα Παιδικής Λογοτεχνίας στο Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης από το 2022. Επίσης, τελεί και ως εξωτερική συνεργάτης του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) με τίτλο «Επιστήμες της Αγωγής μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων», του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.

παρέα ενός συνομηλικού. Όλα αλλάζουν, όταν συναντά «ένα νιογέννητο γατί», τη Νεφερτίτη. Αυτή η αναπάντεχη συντροφιά αλλάζει εντελώς το κλίμα μέσα στο σπίτι, η αυλή, που φάνταζε σιωπηλή, γεμίζει ζωντάνια, ενώ τα όνειρα του παιδιού παύουν να πνίγονται στη μοναξιά.

Ενδεικτική είναι και η απόδοση του κήπου, όχι απλώς ως σκηνικού δράσης, αλλά ως πεδίου αφύπνισης: ο Μάρκος, τσακίζοντας ελαφρά τα γόνατά του στις πέτρες και ψάχνοντας τη Νεφερτίτη ανάμεσα στους θάμνους, διευρύνει τα όρια του κόσμου του. Η συγκεκριμένη επιλογή δεν λειτουργεί ως απλή περιγραφή της παιδικής κινητικότητας· αναβαθμίζεται σε αισθητική και συμβολική χειρονομία, αφού ο μικρός ήρωας, σκαρφαλώνοντας στα δέντρα, αρχίζει να διακρίνει —κυριολεκτικά και μεταφορικά— έναν ευρύτερο ορίζοντα. Το βλέμμα του ξεφεύγει από την αυλή, «αγγίζει» τη γειτονιά, ωριμάζει μέσα στην παρατήρηση της φύσης. Έτσι, ο Κοντολέων δεν περιορίζεται στο να σκιαγραφήσει την αμεσότητα της παιδικής περιπέτειας, αλλά μετατρέπει τον κήπο και τα δέντρα σε σύμβολα της εσωτερικής ανάπτυξης του ήρωα· μια μετάβαση από τον κλειστό χώρο του σπιτιού σε μια ανοιχτή, ζωντανή περιοχή, όπου η συντροφιά του γατιού και τα βιβλία που ξεφυλλίζουν μαζί, λειτουργούν σαν το κλειδί για ένα μελλοντικό, μεγαλύτερο «ταξίδι» στη ζωή.

Ο κλυδωνισμός έρχεται, όταν η γάτα αρρωσταίνει. Ο μικρός Μάρκος έρχεται αντιμέτωπος με τον πρώτο του μεγάλο αποχαιρετισμό, συνειδητοποιώντας πως κάθε αγάπη έχει μέσα της το ενδεχόμενο της απώλειας. Η αφήγηση του Κοντολέων εδώ δεν ωραιοποιεί, ούτε αποκρύπτει τον πόνο. Δείχνει, αντίθετα, την εύθραυστη πλευρά της ζωής, χωρίς όμως να καταλήγει απαισιόδοξη. Αντιθέτως, υπογραμμίζει τη στιγμή που το παιδί ανακαλύπτει κάτι βαθιά παρηγορητικό: γράφοντας, αφηγούμενο, μπορεί να διατηρήσει «ζωντανή» τη Νεφερτίτη στο μυαλό και στην καρδιά του. Με αυτόν τον τρόπο, ο Κοντολέων αναδεικνύει την αξία της δημιουργίας ως θεραπευτικής πράξης, υπονοώντας παράλληλα, όπως θα δούμε, ότι και ο ίδιος άντλησε έμπνευση από κάποια παρόμοια εμπειρία.

Τα δώρα ενσωματώνουν αρκετές αυτοαναφορικές νύξεις, όπως αποκαλύπτεται στο τέλος του βιβλίου, όπου παρατίθενται αποκόμματα από τα πρώτα του κείμενα στο περιοδικό «Διάπλασις των Παίδων», το έτος 1960, τα οποία ο ίδιος ο συγγραφέας είχε δημοσιεύσει σε παιδική ηλικία. Όπως, μάλιστα, αναφέρει στο σημείωμα του συγγραφέα: «Ναι, όλη μου τη ζωή γράφω. Από τότε που ήμουν ακόμα παιδί, ένα αγόρι που σε λίγο θα έμπαινε στην εφηβεία». Ο Κοντολέων, αντλώντας από τα προσωπικά του βιώματα, επιβεβαιώνει ότι σε εκείνη τη μικρή ιστορία με το ψευδώνυμο «Αρχιδούξ» βρίσκεται ο σπόρος για το μετέπειτα συγγραφικό του ταξίδι. Η ύπαρξη της γάτας Ποκοπίκου (πραγματικό ή μυθοπλαστικό όνομα, αντίστοιχο με τη Νεφερτίτη) συνδέει τον μικρό Μάρκο με την πρώιμη συγγραφική απόπειρα του Κοντολέων, αναδεικνύοντας την ιδέα ότι η καλλιτεχνική δημιουργία μπορεί κάλλιστα να εκκινήσει από την εσωτερική ανάγκη να κρατηθεί «ζωντανό» ένα αγαπημένο πλάσμα ή μια πολύτιμη ανάμνηση. Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, η άποψη ότι ο πόνος (και γενικότερα τα έντονα συναισθήματα) αποτελεί έναυσμα, για να βρει κάποιος τη δική του φωνή στη λογοτεχνία. Δεν πρόκειται για μία απλή «ηρωοποίηση» του πόνου, αλλά για μια ήρεμη διαπίστωση ότι, πολλές φορές, τα θαύματα της τέχνης εκκινούν από βαθιές ψυχικές ρωγμές.

Πέρα, όμως, από την ίδια την αυτοαναφορά, το βιβλίο υπενθυμίζει ότι η τέχνη δεν είναι κάτι μακρινό, απόκοσμο, μονάχα προορισμένη για τους «επαγγελματίες», «χαρισματικούς» συγγραφείς. Γίνεται βαθιά, προσιτή, μια φυσική ανάγκη του ανθρώπου. Ο μικρός Μάρκος δεν γράφει, για να βραβευτεί ή να εντυπωσιάσει. Γράφει, επειδή πονά κι επειδή θέλει να κρατήσει ζωντανή την ανάμνηση της Νεφερτίτης. Εκεί, ακριβώς, βρίσκεται κι η βαθύτερη ουσία της τέχνης: υπηρετεί την ιερή δίψα να αγαπάμε, να θυμόμαστε και να αφηγούμαστε.

Στο επίπεδο της αφήγησης, η γλώσσα του Κοντολέων παραμένει απλή, χωρίς φλυαρίες και περίτεχνα σχήματα, όμως εμποτισμένη με μια υπόγεια ποιητικότητα. Σε τριτοπρόσωπη αφήγηση, κρατά σύντομες τις φράσεις, δημιουργώντας έναν σταθερό ρυθμό που παρασύρει τον αναγνώστη μέσα στη ζωή του μικρού ήρωα, αλλά και στο σκοτεινό πέρασμα της αρρώστιας του ζώου. Σε αυτό το αρμονικό κλίμα, διαφαίνεται ότι η ευτυχία δεν είναι δεδομένη: κάθε αγάπη εμπεριέχει τον κίνδυνο της απώλειας. Και όμως, ακριβώς αυτό το δίπολο χαράς-θλίψης, φωτός-σκιάς, γίνεται η δραματική κινητήρια δύναμη του βιβλίου, οδηγώντας στην ιδέα πως η γραφή μπορεί να μετατρέψει το βίωμα σε ζωογόνο ανάμνηση.

Εκτός από το κείμενο, *Τα δώρα* διακρίνονται και για την ατμοσφαιρική εικονογράφηση της Ιφιγένειας Καμπέρη. Με ζωντανά χρώματα στις ευχάριστες στιγμές και πιο ψυχρές, σκοτεινές αποχρώσεις, όταν πλησιάζει η απώλεια, οι εικόνες καθρεφτίζουν τις εναλλαγές στα συναισθήματα του Μάρκου. Ορισμένες σελίδες, γεμάτες λεπτομέρειες ή λέξεις-κλειδιά σε διάφορα σημεία, μεταδίδουν δυναμισμό και προσδίδουν πολυτροπικό χαρακτήρα στην ανάγνωση. Αλλού, κυριαρχούν λευκά φόντα και κενά, αποτυπώνοντας ακριβώς το εσωτερικό κενό που βιώνει ο ήρωας, όταν η γάτα αρχίζει να χάνεται. Έτσι, η εικόνα δεν λειτουργεί απλώς επεξηγηματικά, μα συμπληρώνει τον συναισθηματικό χάρτη της αφήγησης.

Λέξεις, όπως «ΟΝΕΙΡΑ», «ΦΟΒΟΙ», «ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ», «ΑΝΤΑΠΟΔΟΣΗ» ενσωματώνονται στον εικονογραφικό χώρο, δίνοντας έμφαση στις ψυχικές καταστάσεις του παιδιού. Στη σκηνή, όπου ο Μάρκος χάνει τη γάτα, η εικονογράφος χρησιμοποιεί πιο κενές συνθέσεις, σαν να «σκουπίζει» το φόντο, για να μείνει μονάχα το βάρος της απώλειας. Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η επιλογή ενός κίτρινου φωτός που περιβάλλει τη Νεφερτίτη: δεν αποδίδει απλώς στιγμές ευτυχίας ή τη συγκίνηση της ανάμνησης, αλλά υποδηλώνει και τη ζωτική ενέργεια που φέρνει το ζώο στον κόσμο του Μάρκου – μια φωτεινή διάσταση ικανή να φωτίσει την καθημερινότητά του και ταυτόχρονα να υπαινιχθεί την εύθραυστη ομορφιά κάθε ύπαρξης. Όταν η γάτα θάβεται κάτω από την ακακία, το ίδιο κίτρινο φως που άλλοτε την περιέβαλε, φωλιάζει σε ένα λουλουδάκι – σαν να μεταβιβάζεται η ζεστασιά της στο χώμα, στην καρδιά της γης. Δεδομένου ότι η ακακία απαντά σε διάφορες παραδόσεις ως δέντρο αντοχής και αναγέννησης, αυτή η χειρονομία αποκτά ξεχωριστή βαρύτητα: μοιάζει να φιλοξενεί, μέσα στα κλαδιά της, τη μνήμη της Νεφερτίτης. Ο Μάρκος, κόβοντας το λουλουδάκι και τοποθετώντας το δίπλα του, την ώρα που αρχίζει να γράφει, ουσιαστικά ενώνει το φως εκείνο με την αφήγησή του — ένα είδος σιωπηρής σύνδεσης ανάμεσα στη φύση και στη γραφή.

Ένα αξιομνημόνευτο εύρημα στο βιβλίο είναι η έναρξη και το κλείσιμό του με τον Μάρκο σε λευκό φόντο, μέσα σε μια λιτή σύνθεση που αποτυπώνει την κεντρική

θέση του ήρωα. Στην πρώτη εικόνα, απλώς εμφανίζεται εκεί, λουσμένος στην απλότητα του χώρου, ενώ στην τελευταία διακρίνουμε μια απαλή λάμψη στο ύψος της καρδιάς του, η οποία υποδηλώνει πως, μέσα από την εμπειρία της απώλειας και τη μεταμόρφωσή της σε λόγο, έχει αποκτήσει μια νέα αίσθηση ζεστασιάς και συνειδητοποίησης. Έτσι, η εικόνα πλαισιώνει τη διαδικασία ωρίμανσης του ήρωα και επιβεβαιώνει πως, ακόμη κι όταν το αγαπημένο πλάσμα φεύγει, η αγάπη εξακολουθεί να πάλλεται — μετουσιωμένη σε μνήμη, σε λέξεις και σε μια εσωτερική φλόγα που τον φωτίζει.

Με αυτή την αφήγηση, ο Κοντολέων, δίχως διδακτισμό, υπογραμμίζει στον αναγνώστη ότι μεγάλο μέρος της ζωής είναι ένας κύκλος δώρων, εξού και ο τίτλος *Τα δώρα*. Η έννοια του «δώρου», κυκλοφορεί και σε κάθε σελίδα του βιβλίου με ποικίλες μορφές. Αρχικά, η Νεφερτίτη, το γατάκι, αποτελεί ένα απρόσμενο δώρο στη ζωή του Μάρκου, διώχνοντας τη μοναξιά του. Έπειτα, η ίδια η απώλεια καθίσταται, με παράδοξο τρόπο, ένα άλλο δώρο: του δείχνει την ευθραυστότητα της ζωής, αλλά και τη δύναμη που κρύβει ο ανθρώπινος νους, ικανός να επινοεί ιστορίες και να κρατά την ελπίδα, τη μνήμη ζωντανή. Τέλος, η συγγραφή του κειμένου ή η αντιστοίχως πραγματική συγγραφική εμπειρία του Κοντολέων λειτουργεί ως προσφορά προς τον κόσμο, ένα είδος «αντίδωρου», χάρη στο οποίο η ιστορία της αγάπης μεταδίδεται από ψυχή σε ψυχή. Όλο αυτό συνθέτει μια ανθρωπιστική και βαθιά αισιόδοξη θεώρηση, παρότι δεν παραγνωρίζεται η οδύνη.

Καθώς το κείμενο ρέει, ο αναγνώστης εισπράττει την αίσθηση πως υπάρχει, στον πυρήνα του βιβλίου, ένα μήνυμα αφύπνισης: κανένα πένθος δεν χρειάζεται να μένει θαμμένο. Μπορεί να γίνει μια γέφυρα, όπως αυτή που ο Μάρκος χτίζει, όταν πιάνει το μολύβι και αποτυπώνει στο χαρτί τις στιγμές που έζησε με τη Νεφερτίτη. Εκεί ξεδιπλώνονται τα πιο σημαντικά δώρα: η ζωοποιός δύναμη της αγάπης, η κατανόηση του πόσο πολύτιμα είναι τα απλά, καθημερινά αγγίγματα, καθώς και η δυνατότητα που κάθε άνθρωπος έχει – μικρός ή μεγάλος – να δημιουργεί, αντί να βυθίζεται στη σιωπή.

Εν τέλει, η Νεφερτίτη, όπως και όσα αγαπάμε, φεύγει από τη ζωή του Μάρκου, αλλά αφήνει πίσω της το κίτρινο φως της – εκείνο που τελικά θα κουβαλά το παιδί στην καρδιά του, αποτυπώνοντας την επιρροή του ζώου στην προσωπική του εξέλιξη. Το βιβλίο, με τη δύναμη του κειμένου και της εικόνας, αποκαλύπτει ότι η παιδική λογοτεχνία, ειδικά στα χέρια ενός συγγραφέα όπως ο Κοντολέων και μιας εικονογράφου όπως η Καμπέρη, μπορεί να χωρέσει τα πιο βαθιά και «μεγάλα» θέματα, ακόμα και σε λίγες σελίδες γεμάτες με πολύχρωμα σχέδια. Κι εκείνη ακριβώς τη στιγμή, ανακαλούμε τα ίδια τα λόγια του κειμένου: «Του είχε προσφέρει την πρώτη του ιστορία. Τον είχε κάνει συγγραφέα», που εμφωλεύοντας στο τρυφερό κουκούλι της αφήγησης, ο Κοντολέων αναδεικνύει την τέχνη του: να προσφέρει στους αναγνώστες, μικρούς και μεγάλους, την εμπειρία μιας βαθύτατης συγκίνησης που δεν τελειώνει στην τελευταία σελίδα, αλλά απλώνει ρίζες στο προσωπικό βίωμα του αναγνώστη. Ίσως, κλείνοντας το βιβλίο, θελήσεις να βρεις μια παλιά φωτογραφία, ένα παλιό τετράδιο, να ανακαλέσεις μία ανάμνηση ξεχασμένη. Ίσως θελήσεις να γράψεις τρεις σειρές. Κι αυτές οι τρεις σειρές θα είναι το δικό σου δώρο στη ζωή, κι η ζωή, με τον τρόπο της, θα σου απαντήσει.